FOLYÓIRAT—ISMERTETÉSEK

REVISTA DE FILOZOFIE, 1965. 1. SZÁM

Uroș Tomin: A tudományok osztályozása és az osztályozás főbb alapelvei

A tanulmány nem újszerű rendszerezési aspektusokat kíván nyújtani, hanem a modern osztályozás valóban jelentős kritériumait s a fő tudomány-fejlődési tendenciákat emeli ki.

A szerző — az objektivitás elve alapján — a mozgásformák osztályozásával kezdi mondanivalóját. Nagyobbára B. M. Kedrov ismert munkáit alapul véve tér ki az osztályozás legtermékenyebb alapelvének, a genetikai kritériumnak a figyelembe vételére. Felveti a mechanikai mozgásforma általánosságának ismert problémáját, párhuzamba állítva vele a mozgás termikus és kibernetikai formáját is. Kiemeli azt a kedrovi következtetést, hogy a kémiai mozgás foglalja el a központi helyet a főbb mozgásformák rendszerében.

A közölt vázlatok szemléletesek, s a fokozatosság elve itt nemcsak didaktikai célzatú, hanem egyúttal azt is illusztrálni kívánja, hogy a mind bonyolultabb mozgásformák s egymással való kapcsolataik egyrészt objektív genetikai sort alkotnak, másrészt a megismerésükben is tükröződik ez a fokozatosság, az egyszerűtől a bonyolult felé mutató tendencia. Különösen szembetűnő a fokozatosság alapul vétele a tudományok genetikus sorát, horizontális strukturális metszetét (Kedrov alapján) bemutató vázlatainál.

A legegyszerűbb tudományosztályozási vázlaton még csak az egymással genetikusan összefüggő alapvető tudományok szerepelnek, az összetettebbeken már a főbb határtudományok is helyet kapnak, majd sor kerül a matematika, a kibernetika és az asztronómia elhelyezésére is. A szerző a határtudomány jelleget meglehetősen egyoldalúan, jóformán csak mozgásformabeli átmenetiséggel, valamint módszertani kritériumokkal magyarázza. Jelentős törés mutatkozik a vázlatok felépítésében a matematika, a kibernetika és az asztronómia beillesztésénél. A szerző érzi, hogy korunk e fontos tudományait valahol el kell helyezni a tudományok korszerű rendszerében, de valahogyan felemásnak tűnik, hogy míg a genetikus felépítésben mindig éppen a tudományok közti kapcsolatokon van a hangsúly, itt csupán a merev elválasztásig jut el.

Hiba, hogy a szerzőnél a genetikus aspektus mögött szinte elsikkad a tudományosztályozás szempontjából számbajöhető többi kritérium. Emiatt nem tud rámutatni kellőképpen a feladat komplex jellegére sem. Még legfeljebb ott sikerül ezt valamennyire megtennie, ahol a tudományos fejlődés mai alapvető tendenciáiról szól. Helyesen emeli ki a tudományok kozmikussá tágulását az eddigi nagyobbára geocentrikus jelleg mellett, s jól vázolja a szerző az ebből adódó ellentmondásosságot s ennek tudományosztályozási vetületét (szint, mozgásforma, illetve módszer ellentmondásossága, ennek hatása az adott tudomány hovatartozására, pl. a nagyobbára fizikai módszerekkel dolgozó kozmokémia vagy asztrobotanika esetén). Kiemeli a nagyfokú matematizálódást, amely korunkban szinte általánossá válik minden tudománytípusban, s amelynek jelentős tudományosztályozási hatása is érezhető. Szól az izomorfizmusok tudományos szintű tanulmányozásának hatalmas ütemű fejlődéséről, a velük kapcsolatos tudományok rohamos térhódításáról. A klasszikus tudományok közül ebből a szempontból legjellemzőbb a matematika, de ma már úgy tűnik, hogy ide tartozik a mechanika és a hőtan is (éppen a mechanikai és a hőmozgás általános jellege folytán). Az izomorfizmusokkal foglalkozó modern tudományok sorát a kibernetika vezeti be, ezen kívül szól még a szerző az információ, a rezgés és a rendszerelméletről, mint e tudománytípus jelentősebbjeiről. Tudományosztályozási helyüket illetően a cikkben csupán vázlatos utalásokat találunk. Említést tesz a cikk a legkülönfélébb tudományterületeken megmutatkozó hatalmas méretű differenciálódási és integrálódási folyamatokról is, de a szerző viszonylag kevéssé kísérli meg, hogy tudományosztályozási vonatkozásaikat érdemben tárgyalja. *(b.e.)*

B. M. Kedrov: A társadalomtudományok osztályozása

A tanulmány a szerző 1954. augusztusában a zürichi Nemzetközi Filozófiai Kongresszuson bemutatott, nagyobbára a természettudományok osztályozási problémáival foglalkozó tudományosztályozási tanulmányának mintegy folytatása és elmélyítése a társadalomtudományok területére vonatkozóan. A cikk bevezetőül *a társadalomtudományoknak a mai tudományok általános rendszerében elfoglalt helyét* elemzi. A tudományok osztályozásának két dialektikus materialista elvéből, a szubordináció és az objektivitás elvéből indul ki. A tudományok három nagy csoportját — I. a *természettudományokat*, II. a *társadalomtudományokat* és III. a *filozófiai tudományokat* — vázlatában egy háromszög csúcspontjain helyezi el, s a háromszög belsejében, az egyes csúcsoktól adott távolságokban, velük pontozott vonalakkal összekötve ad helyt a *technikai tudományoknak*, a *pszichológiának* és a *matematikának*.

Ezután *a társadalomtudományok belső osztályozásának* néhány alapvető kérdésével foglalkozik. Minden társadalomtudomány tárgya az emberi társadalom, különbségük azokban a módszerekben rejlik, amelyekkel a társadalmi élet fejlődését vizsgálják. A társadalomtudományok két alapvető csoportba oszthatók. Egyik csoportjuk az ún. tulajdonképpeni *történelmi tudományok*. Bár valójában minden tudomány történeti, a társadalomtudományok egy sajátos csoportjára indokolt a „történelmi" kifejezésnek egy szűkebb értelmezése. E tudományok tovább tagozódnak egyrészt *kronológiai*, másrészt *nemzeti geográfiai* kritérium alapján. Másik csoportjuk a társadalmi élet egyes *szerkezeti oldalait* tanulmányozza. Ide sorolhatók elsősorban az alapról és a felépítményről szóló tudományok, valamint azok a társadalomtudományok, amelyek az alap és a felépítmény *külső* jelenségeivel (mint pl. nyelv, technika, tudomány) foglalkoznak. Ha az előbbi típusú tudományokat a *történelmi szint* tudományainak nevezhetjük, úgy ez utóbbiak esetében *strukturális szintről* szólhatunk. A társadalomtudományok e két alapvető csoportja szoros kontaktusban áll egymással. E kontaktus napjainkban már a legtöbb esetben diszciplína szintűvé is érett, olyannyira, hogy nagy számmal jelentek meg azok a tudományágak, amelyek a két alapvető tudománycsoport *határán* helyezkednek el, s amelyeket ily módon a *történelmi-strukturális szint* tudományainak nevezhetünk (mint pl. az állam-, a gazdaság-, a párt-, a technika- és a tudománytörténet stb). A cikk a társadalomtudományok ezen alapvető felosztását grafikusan is ábrázolja, s további elemzésre és részletezésre is kitér.

Külön fejezet foglalkozik a tulajdonképpeni *történelmi tudományok* csoportjával. Részletezi a két alapvető aspektus (a kronológiai és a nemzeti-geográfiai) szerinti további tagozódást, elemzi az ún. egyetemes történelem problémakörét, közelebbről megvizsgálja két jelentős történelmi tudomány, az etnográfia és az archeológia helyzetét, s kapcsolataikat a strukturális típusú társadalomtudományokkal, majd összefoglalásképpen táblázatban teszi szemléletessé a történelmi tudományok belső rendszerezésének vázlatát.

A *szerkezeti típusú társadalomtudományok*kal foglalkozó fejezetben két aspektus szerint hajt végre további felosztást. Az egyik szerint a társadalom gazdasági alapjának és az erre épülő felépítménynek a folyamatait tárgyaló tudományokat elkülöníti azoktól, amelyek az alap és felépítmény *külső* jelenségeivel foglalkoznak. A másik aspektus a társadalmi élet *anyagi oldalának* tudományait választja el a társadalmi élet *szellemi oldalának* tudományaitól. Az „elválasztás" mellett jelentős súlyt helyez az összekapcsoló mozzanatok kiemelésére, a határproblémákat tanulmányozó tudományok számbavételére. Mondanivalóját táblázattal teszi szemléletessé.

Külön fejezetet szentel *a marxizmusnak a tudományok rendszerében* elfoglalt helye tisztázására. Több helyen is elemzi *a társadalomtudományoknak a filozófiához és a pszichológiához való viszonyát*, hangsúlyozottan kiemelve a határkérdéseket, érintkezési területeket, komplex problémákat. A történelmi jellegű határtudományokról a szerző megállapítja, hogy a társadalomtudományok általános rendszerében fontos helyet foglalnak el azok a történelmi tudományok, amelyek maguknak a tudományoknak a történetével foglalkoznak.

Mint technikai határtudományokat a szerző valójában az ún. *alkalmazott tudományokat* tárgyalja, és helyezi el a tudományok általános rendszerében. Különösképpen a társadalomtudományokhoz való viszonyukat vizsgálja. A „technikai" kifejezést ugyanis a szokásosnál jóval általánosabban értelmezi, nem csupán a „műszaki"-val szinonimként, nem csupán a szervetlen világra vonatkoztatja, hanem az élővilágra is, azaz az ún. technikai tudo-

mányok körében említi a mezőgazdasági és az orvosi tudományokat is. Megállapítja, hogy az ily módon értelmezett technikai tudományok a természet- és a társadalomtudományok határán állanak. Részletesen elemzi az így értelmezett technikai tudományoknak e határjellegükből adódó „kettős arculatát". Aszerint, hogy a természet- vagy a társadalomtudományok oldaláról szemléljük a technikai tudományokat, kétféle felosztáshoz jutunk; az első esetben a felosztás alapvető kritériumát az anyagfajták — mozgásformák — kapcsolatai szolgáltatják, a másodikban pedig azok a gazdasági ágak, amelyekben alkalmazást nyernek. „Az alapkritérium ez esetben nem az, hogy *mit* alkalmaznak technikailag, s nem a mód, *ahogyan* alkalmazásra kerül, hanem az, *amiért* alkalmazzák." Az összefoglaló táblázat közlésével is elsősorban azt a célt tűzi ki a szerző, hogy minél kifejezőbben szemléltesse a technikai tudományok kapcsolatának kettős jellegét.

A tanulmány végül az ún. *„kettészakadt" tudományok* tudományosztályozási problémáit veti fel. Olyan tudományok kérdéseit érinti itt, amelyek nem csupán kettős arculatot mutatnak (mint a technikaiak), hanem valósággal kettészakadtak két önálló, majdnem független, egy természet- és egy társadalomtudományi jellegű diszciplínára. Mint e tudománytípus legjellemzőbb tagjait a szerző a *földrajzot* és a *statisztikát* emeli ki. A cikk keretein belül nem került sor részletes elemzésre, a rendkívül vitatott kérdések végleges „lezárására", hanem csupán e tudományfejlődési tendencia egyszerű megállapítására, a belőle adódó tudományosztályozási problémák jelzésére, s a megoldás iránti igény dokumentálására. *(b. e.)*

SCIENCE AND SOCIETY 1965. 8. SZÁM

James Petras: Ideológia és az Egyesült Államok politikatudósai

A politikatudomány (political science) művelői aszerint, hogy figyelmüket melyik politikai tényezőre összpontosítják, különböző iskolákat alkotnak. James Petras cikke az USA politikatudományi iskoláinak fő törekvéseivel, a politikai rendszerre vonatkozó nézeteikkel foglalkozik.

A legelterjedtebb elmélet a stabilitás, az egyensúly fogalma köré épül. Az ún. equilibrizmus képviselői (Parsons, Almond, Dahl) az egyensúly fogalmával „magyarázzák" a mindenkori társadalmi-politikai valóságot. Eszményük az aktív, stabil kormányzat, amelynek feltételeként az ellentétes erők egyensúlyát, a lakosságnak a politikai életben való széles körű, de alacsonyszintű részvételét és a „politikai elit" irányító szerepét jelölik meg. Az equilibristák szerint nem úgy kell értelmezni a politikai elit hatalmát, mint egyik társadalmi csoport uralmát a másik felett, hanem mint „a társadalom erőinek megszervezését bizonyos célok érdekében". Az irányzat követői nem utasítanak el mindenfajta változást, de kikötik, hogy azoknak lassan, fokozatosan és csak a rendszer törvényes intézményein, a két párton keresztül lehet végbemenniök.

A másik nagy politikatudományi iskolát a csoport-elmélet hívei alkotják, akik a csoportokban látják a politikai élet mozgató rugóit. Felismerik azt a körülményt, hogy a politikai döntéseket társadalmi érdekek determinálják, ezért elméletükben a különböző társadalmi-gazdasági csoportok érdekeiből és az eltérő érdekek összeütközéseiből indulnak ki. A politika igazi tárgya számukra a csoportoknak a hatalomért folytatott küzdelme, a politikusok és a politikai intézmények ennek az alapfolyamatnak csupán tükröződései. A csoport-elmélet a csoportok harcát a politika szükségszerű jelenségének nyilvánítja, amely azonban meghatározott keretek között zajlik, nem érinti a társadalom gazdasági struktúráját. Egy-egy csoport győzelme vagy veresége csak erősödését vagy gyengülését hozhatja magával, olyan méretű változással nem számolnak az irányzat képviselői, amelynek során pl. a munkások „csoportja" felszámolná a tőkések „csoportját". Az állam, a kormány feladata abban áll, hogy a különböző csoportok versengése során ügyeljen a szabályok megtartására.

A harmadik irányzat, amelynek képviselőit politikai autonomistáknak nevezi a szerző, elsősorban a hagyományos politikai intézményekre és a politikusnak a politikai rendszerben betöltött szerepére összpontosítja a figyelmet. Mathews, az iskola reprezentáns írója szerint a lobby (a szenátort befolyásolni igyekvő érdekszövetkezet) szerepe a szenátor „aktívabbá tételében" merül ki. A szenátor, a politikus önálló cselekvő, döntéseit csak külsődlegesen motiválhatják bizonyos társadalmi-gazdasági tényezők. A törvényhozót pártja és választói befolyásolják, ugyan, ezen túl mégis sokkal nagyobb ténykedési szabadsággal bír, mint amekkorával felruházták.

Szabadon eldöntheti, milyen érdeket juttat érvényre törvényes választói köréből, széles határokon belül ítélkezhet politikai ügyekben.

A negyedik az ún. „infrastrukturalista" iskola a pártokat tekinti a politikai élet legfőbb tényezőinek. Képviselői hangsúlyozzák a pártok irányító, szervező, döntéshozó erejét, és kijelentik, hogy csak egy párt-reform volna képes egy új típusú politika kidolgozására. Véget kívánnak vetni annak a „szervezett felelőtlenségnek", amelyet szerintük a sok szétfolyó szervezet, az igazi problémákat elhallgató államvezetés és az alacsony politikai érdekeltség hozott létre. Egy „felelősebb kormányzat", szélesebbkörű, jelentősebb állampolgári elkötelezettség megteremtésére, új problémák felvetésére törekszenek. A pártreformra vonatkozó részletjavaslataik tömege foglalkozik a választók és a vezetők közötti közvetlen kapcsolat kiépítésének kérdéseivel, a kormány beszámoltatásának lehetőségeivel stb.

Az iskolák ismertetése után a szerző feltárja azt az általános társadalomszemléletet, amelynek alapján a különféle irányzatok kibontakoznak, és rámutat az egyes nézetek korlátaira. Leszögezi, hogy az infrastrukturalisták a szervezetet elébehelyezik a politikának, azt hiszik, hogy egy szervezeti reform képes a társadalmi problémák megoldására. A politikai autonomisták a politika területét lényegében csak a törvényhozás területére redukálják. A politikai vezetés kérdéseivel foglalkozik — állapítja meg Petras —, anélkül, hogy megvizsgálnók, ki kit vezet és miért, üres „leaderizmust" eredményez. Élesen elhatárolja a szerző a csoport-elméletet a marxizmus osztály-elméletétől, bebizonyítja felszínes voltát, amennyiben csak a társadalom felületén fluktuáló jelenségek rögzítésére képes. Petras kimutatja, mennyire eltorzította az ideológusok szemléletét az egyensúly fogalma, amelynek tényleges funkciója az, hogy elfedje az amerikai társadalomnak a gazdaságilag meghatározott osztályviszonyokból fakadó lényegi egyensúlytalanságait, az osztályok, a fajok, az országrészek közötti különbségeket. A demokratizmus fogalmát az equilibristák azonosítják a stabilitás fogalmával. A szerző végül megállapítja, hogy a politikatudósok többségét összekapcsolja a jelen iránti tiszteletük, a mélyreható változásoktól, az éles konfliktusoktól való félelmük. Ez határozza meg azokat a kereteket, amelyen belül a valóban csak módszerek és eszközök tekintetében eltérő iskolák nézetei összecsaphatnak.

(k. é.)

E szám szerzői:

Elek Tibor egyetemi tanár, a BME Filozófia tanszékének vezetője,
Hermann István, a Színháztudományi Intézet tudományos munkatársa,
Dán Klára, a Román Tudományos Akadémia Filozófiai Intézetének tudományos főmunkatársa,
Szigetvári Sándor, az ELTE Dialektikus materializmus és logika tanszékének adjunktusa,
P. Ja. Galperin egyetemi tanár (Szovjetunió),
Solymosiné Huck Zsuzsanna, a BOTE Marxizmus—leninizmus tanszékének tanársegéde,
H. Momdzsjan, a moszkvai Lomonoszov Egyetem Dialektikus és történelmi materializmus tanszékének tanára,
Illy József, a KFKI tudományos munkatársa,
Szabó Gábor, az MSZMP Pártfőiskolájának tanára,
Sós Vilmos, az MTA Filozófiai Intézetének tudományos munkatársa,
Müller Antal, az MTA Filozófiai Intézetének tudományos munkatársa,
Farkas János, a Veszprémi Vegyipari Egyetem Marxizmus—leninizmus tanszékének adjunktusa,
Bóna Ervin, az MTA Filozófiai Intézetének tudományos munkatársa,
Pfitzner György, a Veszprémi Vegyipari Egyetem Marxizmus—leninizmus tanszékének adjunktusa,
Kiss János, egyetemi hallgató,
Farkas István, a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Marxizmus—leninizmus tanszékének tanársegéde,
Nagy Zoltán egyetemi hallgató,
Kemény István, az Országos Széchenyi Könyvtár tudományos munkatársa,
Nyiri János Kristóf egyetemi hallgató.